10/23 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1904

Ա· ՏԱՐԻ · — ԹԻՒ 35

ՎԵՐԱԾՆՈՒԹԻՒՆ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Բաժանորդագին՝ 10 Ֆր. տարեկան

Réd. du jour. „VERADZNOUTIOUN" Roustchouk

Ред. на в. " ВЕРАДЗНУТЮНЪ " — Русе

ՀՐԱՏԱՊ ՀԱՐՑ

Նրա՛նք, որոնց աշխարհայեացքը սօցիալիստական է․ Նրա՛նք, որոնք իրանց հասարակական դաւանանքով կանգնած են բանւոր ընդհանրութեան դասակարգային հողի վրայ․ Նրա՛նք, որոնք իրանց հասարակական գործունէութեան նպատակ են ճանաչում պրօլէտարիատի պատմական ձգտումների իրագործումը, որ յայտնւում է իրագործումն ընդհանուր մարդկային հասարակութեան լիակազմանի բարեկեցութեան, — Նրանք գիտեն, որ Կովկասում, ռուսահայ կեանքում, իրանց առաջ բացւած է այժմ մեծ ասպարէզ․ Նրանք գիտեն, սակայն, նաև, որ այդ ասպարէզը նոյնչափ զօրութեամբ և նոյն ներքին, օրգանական տրամաբանութեամբ բաց է միաժամանակ Ռուսաստանի բոլոր միւս ազգութիւնների պրօլէտարիատի առաջ նոյնպէս․ Եւ որովհետև սօցիալ-քաղաքական իրականութիւնը բերել դրել է Ռուսաստանի բոլոր պրօլէտարներին այդ ասպարէզի վրայ միաժամանակ, որովհետև նրանց տնտեսական շահերը յայտնւում են միևնոյնը, որովհետև նրանց քաղաքական պահանջներն էլ նոյնն են այժմ ցարիզմի դէմ—նրանց միատեղի գործակցութիւնը, նրանց միացումն ի մի կուսակցութիւն՝ մէկ և ընդհանուր ամենքի համար, մէկ և ընդհանուր ծրագրով և մէկ և ընդհանուր կազմակերպական առաջնորդութեամբ, դարձել է անպայման անհրաժեշտ, և հետևաբար ներկայումս օրւայ ամենափնամեծ և ամենաշտապ հարցն է Ռուսաստանում յեղափոխական ու սօցիալիստական տեսակէտից։

Ո՞րն է առհասարակ հայ խըմբերի վերաբերութիւնը դէպի այդ կենսական հարցը, որոնք իրանց ներկայացնում են սօցիալիստ․ Դրան կարելի է պատասխանել մի խօսքով․ — Նացիոնալիստական․ Արդարև, որքան էլ այս կամ խումբն ու խմբակը պարապւում լինի սօցիալիստական ֆրազաբանութեամբ, որքան էլ նրանցից մէկը կամ միւսը ճգնում լինի ներկայանալ "դէմօկրատական" խօսքի առաձգական մեկնաբանութեան տակ, նրանք չեն աշխատում սքօղել իրանց նացիոնալիստական ոգին, երբ հարցը գալիս է սօցիալիստական կուսակցութեան կազմակերպութեան խնդրին՝ կենտրօնացման մօքով։ Այսպէս, Կովկասում յանկարծ երևան է գալիս ինչ-որ "դէմօկրատական կուսակցութիւն" և յայտարարում է, որ ինքը չէ կարող միանալ "Ռուսաստանի Սօցիալ-Դէմօկրատական Կուսակցութեան" հետ, որովհետև... Զանց ենք առնում նրանց պատճառաբանութիւններն առաջ բերելուց, որովհետև նրանց միակ հիմքը նացիոնալիստական նեղ ոգին է։ Մէկ ուրիշ խմբակ, որ իրան արդէն "օրջորջում է "Հա՛յ Սօցիալ-Դէմօկրացիա" անունով (ներեցէ՛ք նրա համեստութիւնը), իր նոր "ամսաթերթով", որն ունի թւով աւելի էջեր՝ քան մտքեր իրա "ինքնուրոյն" յօդւածներում և նոյնքան էլ հակասութիւններ, որքան նախադասութիւններ, անում է նոյնպէս մի յայտարարութիւն, որի մէջ նացիոնալիստական փութկոտ բարկութիւնը վերին աստիճանի բընորոշ է։ Հետաքրքրաշարժը, սակայն, այն է, որ այդ մարդիկը միամտաբար երևակայում են, որ իրանք չեն դադարում սօցիալիստ լինել մինչև իսկ երբ իրանց առաջադրած դրութիւնն ակընյայտնի կերպով հակասում է քաղաքակիրթ երկրներում գտնւած սօցիալ-դէմօկրատական կուսակցութիւնների կազմակերպութեան ձևին ու հիմունքներին։ Բանը նրանումն է, որ ինչ թեփամորթ էլ հագնելու լինեն այդ հայ սօցիալիստները, եթէ քիչ մտնենք նրանց և քերենք նրանց մորթը, տակից դուրս կը պրծնի հայ նացիոնալիստը։

Սօցիալիստական գործունէութիւնն իր էութեամբ պահանջում է սօցիալիստական կուսակցութեան կազմակերպութեան կենտրօնացում։ Լինի մի կամ մի քանի ազգութիւններից բաղկացած այդ կուսակցութեան կազմը, իւրաքանչիւր երկրում նա իր ամբողջութեամբ պէտք է կազմէ մի մարմին՝ մէկ և ընդհանուր կենտրօնական ղեկավարութեան ներքոյ․ Սօցիալիստական գործունէութեան այդ պահանջն այնքան պարզ է, որ մինչև իսկ այլ և այլ երկիրներում գոյութիւն ունեցող սօցիալիստական կուսակցութիւններն այժմ միմեանց հետ միջազգային միութիւն են կազմում այն կենտրօնական Բիւրօի միջոցով, որտեղ ընտրւած կան ներկայացուցիչներ այդ կուսակցութիւններից և որը դրանց մէջ յայտնւում է կենդանի օղակ։ Եւ դա՝ սահմանւած է սօցիալիստական գործունէութեանը տալու միակերպութիւն և մէկ և ընդհանուր ոգով, իմաստով ու հիմունքներով ղեկավարման ուղղութիւն, իբրև հիմնական պայման սօցիալիստական կուսակցութիւնների զարգացման և ընդարձակման, որով և սօցիալիստական գործի աջողութեան և առաջխաղացման։ Զանազան ազգերից բաղկացած այդ Սօցիալիստական Կենտրօնական Բիւրօն այդպիսով հանդիսանում է միջազգային կենտրօնական կօմիտէտ՝ բոլոր երկիրների կուսակցութիւնների սօցիալիստական միջազգային գործունէութիւնը համատիպ և մէկ և ընդհանուր դարձնելու նպատակով։

Երբ զանազան երկիրների սօցիալիստական կուսակցութիւններն իրանց միջազգային գործունէութեան աջողութեան նպատակով հարկ և անհրաժեշտ են տեսել ստեղծելու այդպիսի միացուցիչ կենտրօնական մի միջազգային մարմին, որի զօրութեամբ էլ քաղաքակիրթ երկիրների սօցիալիստական կուսակցութիւններն էլ կազմում են իրանցից մէկ և ընդհանուր Համաշխարհային Սօցիալ-Դէմօկրատիա՝ իբրև մի կուսակցութիւն իրա, այլ և այլ երկիրներին պատկանող, կազմակերպական ճիւղերով, — մեզ անհասկանալի է թւում, թէ ինչո՞ւ Ռուսաստանում զանազան ազգերի ու զատ սօցիալիստները պէտք է ներկայանան իբրև ինքնուրոյն սօցիալիստական կուսակցութիւններ և ինչպէս չը լինեն մի ճիւղը — օր. հայ սօցիալիստներն իբրև հայկական կազմակերպութիւն — մէկ և ընդհանուր մի կուսակցութեան մէկ և ընդհանուր ամբողջական կազմակերպութեան։ Այդ ճիւղը դրանով վայելում է դարձեալ իր ինքնուրոյնութիւնն իրա ցեղական յատուկ սահմաններում, բայց նա առաջնորդւում է միաժամանակ այն Ծրագրով, որ ընդհանուր Ծրագիրն է յայտնւում Ռուսաստանի ամբողջ Սօցիալ-Դէմօկրատիայի համար, և ենթարկւում է նոյն կազմակերպական կանօններին ու ձևերին, որոնք նոյնպէս ընդհանուր լինելով նոյն Սօցիալ-դէմօկրատիայի համար, յայտնւում են հիմքն ու պայմանը սօցիալիստական գործունէութեան զարգացման և աջողութեան Ռուսաստանի բոլոր ազգերի պրօլէտարների համար միաժամանակ։

Այս կարճ յօդւածում մենք առաջ ենք բերում այդ հիմնական դրութիւններն ցոյց տալու համար մեր "հայ սօցիալ-դէմօկրատիայի" և նմանների անանկութիւնն՝ իբրև սօցիալ-դէմօկրատ և նրանց սքօղւած նացիոնալիստական ոգին։

Մեր կողմից ջատագով ենք այն դրութեան, որ Ռուսաստանում հայ սօցիալ-դէմօկրատները, կազմելով հանդերձ հայկական կազմակերպութիւն, պէտք է միանան Ռուսաստանի Սօցիալ-Դէմ. Բանւորական Կուսակցութեան հետ, կազմեն մի ճիւղը նրա ընդհանուր կազմակերպութեան և գործեն նրա Ծրագրի իմաստով, որի մասին մենք արդէն խօսել ենք մեր նախորդ յօդւածներից մէկում։ Եւ նոյն այդ պարտականութիւնն է դրըւած Ռուսաստանի բոլոր միւս ազգերի ճշմարիտ սօցիալիստ, սօցիալ-դէմօկրատ տարրերի վրայ՝ յանուն իրանց ազատագրման՝ ընդհանուր թշնամի՝ ցարիզմը տապալումով և յանուն ռամկավարական սահմանադրութեան ու Սօցիալիզմի։

ՀՆԱՑԱԾ ԱՇԽԱՐՀ.

Նըշաւակութեան ու յանցանքների
Բեռան տակ մրսած՝
Հեղեղւել է բուռն յոյզանքների
Ծակ աշխարհ փըտած։
Սէրն, փառաւորքն են նրա՞նց կառաշել
Անդար զայրոյթով.—
Վրէժն ու սուրբն է նա աղաւաղել
Իր թանձր մութով.
Ծնունդը, զոհեր այլանդակ քրմաց
Իբրեւ ճորտ՝ վախով
Զարի, բիրտ ոյժի կուռքերի դիմաց
Ծնկում են դողով։
Հազարաւոր են յանցանքն է պայման
Չեղխութեան մէկին,
Մէկի յանցանքները՝ պատժի սահման
Հազար ու մէկին.
Սէր, գեղեցկութիւն, կեանք, երջանկութիւն—
Զազիր առեւտուր,
Թշուառ հանճարի, վրեժ ցանկութիւն
Եւ միտք ինքնատուր—
Բոլորը եղած միշտ հալածական
Եւ կամ անճանաչ,
Մթէ չեն ծըռում մէջք ծառայական
Չար կամքի առաջ.

Հընացած աշխարհ, աշխարհ զառամած,
Նեխած է երկինքը.
Որքան էլ կեանքն է ջարդի թառամած
Եւ ժպիտն՝ արցունք.
Փըտած շինուածքը, խարխուլ սիւները
Ընկնում են արդէն,
Որքան էլ այնտեղ զարդ զեռունները
Իրանց բոյն հարթեն.
Հերիք միշտ ճգնող զուգել արտաքուստ
Նոր թեփամորթով,
Ախ, բայց ոճիրները ու ախտը ներքուստ
Գործում են փութով...
Ինչպէս դիակն են զգեստով զարդարում
Թաղման հանդէսին,
Բայց փտած հրճին բոյնէ յորդարում
Արդէն նրա ներսին...
Եւ փտած կորցրած կենսական դողը
Յաւերժութեան մէջ
Հընացած աշխարհն էլ չի զգալ շողը
Արեւի անշէջ.
Մինչ ծանր երկունքից աշխարհ փըտած
Նորը կեանք կը տայ
Եւ բաց ճակատին մարդկան չարչարուած
Սիրով կը ժպտայ։

Լեռենց.

ԴԱՇՆԱԿՑԱԿԱՆՆԵՐԸ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

I

Վերջին ժամանակներս Դրօշակեան կուսակցութեան՝ այդ «հսկայ եւ կենդանի կազմակերպութեան» շարքերից տարբեր ձայներ են լսւում, իրար հակառակ. նոյնիսկ հակասող տրամադրութիւններ են արտայայտւում. Մի կողմից ցանկանում կամ աւելի ճիշտ՝ պահանջում են, որ դաշնակցութիւնը, հաւատարիմ մնալով իր ծրագրին, նրան, ինչի համար որ աշխարհ է եկել եւ գործել է մինչեւ այժմ, շարունակէ [illegible] էլ իր հին ճանապարհը, առանց ուշադրութիւն դարձնելու այն եռման վրայ, որ տեղի ունի Կովկասում։ Ցանկանում են, որ նա, ինչպէս մինչեւ այժմ, սահմանափակէ իր գործունէութիւնը տաճկահայկական ասպարիզով, պահանց դէմ ու զէնք նայելու շարունակէ „իսկական“ հայրենիքի դատը եւայլն։ Միւս կողմից էլ պահանջում են, որ Դաշնակցութիւնը, իբրեւ այսպիսին, այսինքն մնալով Դաշնակցութիւն, ունենալով միեւնոյն ձեւը, թէպէտ նոյն պահանջները, ժամանակաւորապէս էլ նոյն սահմանական կամ որ միեւնոյն է, իր հիմնական մայր-ծրագրին աւելացնելով նոյն ոգով եւ սկզբունքներով կազմած մի յաւելուած, տարածէ իր գործունէութիւնը Կովկասի մէջ էլ...

Թողնենք հանգիստ այդ երկու բանակին իրար դէմ մաքառելու. թէ որն է դրանցից ուժեղ կամ թոյլ, կամ որն է իրաւացի կամ անիրաւ, կամ որը կըյաղթէ եւ որը կը պարտուի, կամ կոմպրոմիսներով կը միանան նրանք, թէ պաշտօնապէս կը բաժանուեն «հին» եւ «նոր» ֆրակցիաներով — մեզ չի կարող զբաղեցնել։ Նախ՝ դա իրենց կուսակցութեան ներքին գործն ու հաշիւն է եւ երկրորդ՝ ուրիշ կուսակցութեան անցեալ տալը թէ հոգեբանօրէն անհնարին է եւ թէ կուսակցութեան, իբրեւ բէզբի, էութեան անհամապատասխան։ Մենք միայն ուզում ենք հրապարակ եկած երկու բանակի իրողութիւնից օգտուել, քննութեան ենթարկելու այս հարցը թէ ինչ գոյն ու ձեւ պիտի ունենայ Դաշնակցութիւնը Կովկասում եւ ինչպէս պիտի վերաբերուեն նրան միւս կուսակցութիւնները։

Նախ ընդհանուր գծերով մի հայեացք ձգենք Կովկասի այժմեան ներքին-քաղաքական դրութեան վրայ։

Վերջին տարիների եւ ամիսների ընթացքում Կովկասում եւ մասնաւորապէս հայ ազգաբնակութեան կեանքում կատարեցին տնտեսական-սոցիալական եւ քաղաքաքական այնպիսի բազմաբովանդակ փոփոխութիւններ եւ հսկայական դէպքեր, որ ուժգին կերպով ազդեցին հասարակութեան կեանքի եւ մտքի վրայ եւ ապտակեցին նրա քաղաքական թմրածութիւնը։ Այդ խոշոր փոփոխութիւնն ու դէպքերն են նախ կապիտալիզմի՝ այսինքն դրամատիրական խոշոր արդիւնաբերութեան փառաւոր մուտքը, որի անխուսափելի հետեւանքն է բանւորական շարժումը եւ ապա եկեղեցապատկան կալուածների գրաւումը։ Մինչեւ իրական այդ փաստերը — կովկասահայերի քաղաքական եւ սոցիալական կեանքի մէջ դարագլուխ կազմող այդ երեւոյթները՝ հայերը Ռուսաստանում խիստ պասիւ էին դէպի պետութեան՝ նամանաւանդ ներքին՝ սոցիալական եւ տնտեսական քաղաքականութիւնը։ Նրանք ապրում էին միեւնոյն ընտանիքի մէջ խորթ զաւակների (չեմ ասում խորթ եղբայրների) նման. թէեւ իհարկէ ընտանիքի «հայրն» էլ խորթ աչքով էր նայում նրանց վրայ։ Ղեկավարուելով նոյն միապետական ռէժիմով, ծանրաբեռնուած նոյն բեռով, ճնշուած նոյն «օրէնքների» տակ (նոյնիսկ աւելի ծանր կերպով), ինչպէս իրենց ոչ-աբիւղակից եղբայրները — հայերը չէին զբաղւել միեւնոյն ընտանիքի մէջ տեղի ունեցող հարցերով ու ցաւերով։ Ընդհակառակը աշխատել են ցոյց տալ իրենց հաւատարիմ հպատակութիւնը, մանաւանդ որ խորամանկ աքքիսոնեայծ կառավարութիւնը ձեռք չէր տալիս անհատական կարգութեան, պահպանում էր անհատի անձն ու սեփականութիւնը եւ չէր գործադրում մարմնական ճնշում։ Միայն ազատամիտ չէգալ մտաւորն է եղել, որ թերթ չէ պաց թողել խնկելու Ցարի յաղթական եւ փրկարար մուտքը Կովկասում։ Մի չնչին մասն էլ, արենակցական զգացմունքներից դրդուած, ուղղել էր իւր քաղաքական հանճարն ու կարողութիւնը, քաղաքական հետաքրքրութեան աչքերը դէպի Ս. Ռաշին աջ ափը։ Արարատի հարաւ-

արեւմտեան կողմը, ընդունելով հայկական քաղաքականութիւնը միայն այնտեղ՝ հայերի „միակ“ հայրենիքում. Իսկ եթէ մէկն էլ համարձակւում էր իւր հայեացքը մի քիչ հեռուն կամ դէպի ձախ դարձնել, քան իւր շրջապատողները, նրան արհամարհանքով անւանում էին՝ «հոտից խոտորւած, ազգային կեանքով չհետաքրքրւող» եւ ծաղրում էին նրա «ֆանտաստիկական միջազգայնութիւնը»...։

Սակայն հասարակական կեանքը մարդկանց կամքից ու քմքից չէ կախւած՝ նա ընթանում է ոչ թէ նրանց բարի կամ չար ցանկութիւնների, բանաստեղծական-սենտիմենտալական զգացմունքների համեմատ, այլ՝ իւր ներքին բնական օրէնքներով, օբեկտիւ դրութեամբ։ Եւ եթէ մեր հայրերն ու մեծ եղբայրները բուրժուական եղել են մտածել եւ ըստ այնմ էլ ցանկացել ընկերական կեանքը ղեկավարել, հասարակական ուրիշ տեսակի խնդիրներով զբաղւել, ուրիշ տեսակի «քաղաքականութիւն» մղել — դա պայմանաւորւած է եղել հէնց նրանց ժամանակի օբեկտիւ կեանքով՝ տնտեսական յարաբերութիւնների սահմանափակ վիճակով, սոցիալական կեանքի սաղմնային դրութեամբ եւայլն։ Իսկ երբ այդ կեանքը — որ իւր էութեամբ օտար է կանգման եւ լճացման — զարգացման շնորհիւ յեղաշրջւեց կովկասեան հայութեան հասարակական եւ ընկերական ամբողջ կազմը, թուլացան ու ոչնչացան նահապետական յարաբերութիւնները, ջախջախւեց տեղական եւ ազգային պատնէշը, առաջ եկան հասարակական դիֆերենցիացիա, դասակարգային անտագոնիզմ, որոնց ազատ զարգացման եւ ծաւալման առաջին թշնամին է «խորթ» պետութեան բռնակալական կառավարութիւնը, ասում եմ, երբ օբեկտիւ կեանքը այլ կերպարանք ստացաւ, այլ արտայայտութիւն ընդունեց, նոր սերունդը — օբեկտիւ կեանքի նոր հողի վրայ բուսածները, հասարակական նոր օդով սնուողները — հոգեբանօրէն անկարող է հասարակական-սոցիալական, ազգային եւ քաղաքական նոյն հասկացողութիւնն ու ձգտումները ունենալ, ինչ որ նախորդ սերունդը։ Մեր առաջին ճարդէն հասարակութեան բուրժուական ձեւը՝ իւր տնտեսական-սոցիալական անտագոնիզմով, կապիտալիստական ռէժիմը՝ իւր տարածւող ու

ԱՒԵՏԻՍ ՆԱԶԱՐԲԷԿ 15

ԶԱՐԱԽՕՍ ԹԶՈՒԿԸ

(ՀՏԱԽԱՐՈՒԼԵԱՆ ԵՒ Cie ՀՆԱՑԵԼԻՆ)

* *
*

Վերջացնենք։

Առաքելեանի պամֆլէտ-դրքոյկում կայ մէկ ուրիշ կէտ եւս, որ անհրաժեշտ է առաջ բերել։ Նա մեզ պատրուակ բռնելով, մեր գլխի վրայով իր քարերն է շպրտում Հնչակեան կուսակցութեան դէմ։ Այդ կուսակցութիւնն, ի հարկէ, շատ բարձր է կանգնած, որպէս զի վրդովւէ այդ զարգացման դիմակաւորութիւններից, որոնց կեանքը եթէ քրքրող լինի, անշուշտ քար քարի վրայ չի մնալ։ Միւս կողմից սակայն աւելորդ չենք համարում այդ կուսակցութեան շահերը մեկուսացնել ամեն անհատական խնդիրներից։

1887 թ., մի քանի ընկերների միասին փորձակցութեամբ հիմնելով «Հնչակ» թերթը եւ նրա կուսակցութիւնը, մենք վարել ենք թերթի եւ կուսակցութեան գործերը մինչեւ 1898 թ. սկիզբները։ Այդ ժամանակ մեր բոլորովին խախտուած առողջութիւնը մեզ ստիպեց հրաժարուել այդ ծանր բեռից, եւ մենք հրաւէր կարդացինք ընկերներին ստանձնել „Հնչակի“ հրատարակման եւ կուսակցութեան կենտրոնի ղեկավարումը, — եւ այդպէս մենք քաշուեցանք գործերից։ Այդ օրից ի վեր, մեր անձնական կամքով եւ մեր հիւանդութեան պատճառով յետ մնալով հեռացած կենալով կուսակցութենէն, 1901 թ. ձմեռը մենք կենտրոնին պաշտօնապէս ուղինք մեր հրաժարականը Հնչ. կուսակցութեան անդամակցութենէն, եւ ապա, նոյնպէս գրաւոր կրկնեցինք ու պնդեցինք մեր այն բնական հրաժարականը՝ այս անգամ ուղղուած արդէն Հնչ. կուսակցութեան Գ. Պատգ. Ընդհ. Ժողովին։ Այդպիսով 1898 թ. սկիզբներէն մինչեւ այսօր մենք ո՛չ մի կերպ, ո՛չ մի եղանակով, ո՛չ մէկ միջոցով, ո՛չ ուղղակի եւ ո՛չ անուղղակի մասնակցութիւն, կապ կամ ոչ մի յարաբերութիւն ունեցած ԶԵՆՔ Հնչակ. Կուսակցութեան ոչ՝ ներքին եւ ոչ՝ արտաքին գործերի ղեկավարութեան հետ. մենք միշտ ու շարունակ եղել ենք եւ պիտի ըլլանք [illegible] կատարեալ օտար ու հեռու, այլ եւ լիովին անտեղեակ Կուսակցութեան բոլոր գործերին եւ ամբողջ ընթացքին։ 1898 թ. սկիզբներէն իվեր մեր դերը Հնչ. Կուսակցութեան վերաբերութեամբ շատացել է ՄԻԱՅՆ ԵՒ ՄԻ՛ՄԻԱՅՆ ԱՅՍ ԱՄԱՌ մեր անձնական բաժանորդական եւ աշխատակցական [illegible] Կուսակցութեան մամուլին. ԵՒ ՄԻ՛ՄԻԱՅՆ ՄԱՄՈՒԼԻՆ, առանց որ եւ է այլ գործակցութեան Կուսակցութեան հետ։

Ահա մեր բռնած դիրքը Հնչ. Կուսակցութեան վերաբերութեամբ 1898 թուականներից ի վեր մինչեւ այսօր, եւ այդ իրողութիւնը լիովին եւ ամեն կողմից աներկբայելի է։ Բայց Առաքելեանն այն անձերից է, որոնք նախամեծար են համարում իրանց շուրջը տեսնել աւերակներ, որ դէպքի խլէզների նման միմիայն իրանք նկատուեն այնտեղ կենդանի։ Հայկական յեղափոխական գաղափարն ու գործը յայտնուած լինելով հայութեան մէջ իբրեւ նրա նորագոյն պատմութեան — վեց հարիւր տարիից ի վեր — ամենանշանաւոր երեւոյթը եւ հայ հասարակական «թափման եւ ինքնագործունէութեան ամենամեծ շարժումը, եւ միւս կողմից Հնչակ. Կուսակցութեան դերն այդ գաղափարի եւ այդ գործի առաջին զարգացման մէջ լինելով եզակի. Առաքելեանը, իբրեւ ներքին գաղտագողի ու նախանձոտ թշնամի, ինքնաբերաբար կամ կատաղած ուրիշներից ստացած դրդիչ, փրփրած է։ Նրան հարկաւոր էր մի կերպ վարկաբեկել այդ կուսակցութիւնը։ Նրան հարկաւոր էր աւելի գրգռել կրքերը եւ անվերջ շփոթութեան ու խառնակութեան մէջ ձգել կուսակցութիւնը։ Նրան հարկաւոր էր քանդել ուրիշների տաղանդով, ջանքերով ու գործունէութեամբ կառուցած հասարակական գործի շէնքը։ Եւ ահա շողոքորթելով հակահնչակեանների բնազդները, նա մի կողմից ջանք է թափում ստւեր ձգել կուսակցութեան բարոյական հեղինակութեան վրայ, եւ միւս կողմից Հնչակեան հերոսների ու նահատակների խնկելի յիշատակի վրայ. եւ դրա համար մեզ է գործածում իբրեւ պատրւակ։ Վատաբար տարածելով զըրպարտութիւններ տարիներ առաջ եղած ներքին ընտանեկան դէպքերի մասին, որպէս եւ մինչեւ իսկ մի հիմնաւորը հրապարակային զըրպարտութիւնն որ վաղուց արդէն արմա-

սփռւող ուժերով․ իր միջազգային յատկութեամբ։ Այն պետութիւնը, որի հարկի տակ ապրում է հայ հասարակութիւնը, այլեւս «օտար» տուն չէ նրա համար, որի մէջ հնազանդութեամբ ապրում էր՝ առանց մասնակից լինելու նրա նիստ ու կացին, այլ հսկայական մի շէնք, որի մէջ՝ պատմական պայմանների շնորհիւ՝ վիճակուած է զանազան հասարակութիւններին վարել իրենց ընկերական կեանքը, որի օրէնքները սակայն, կազմակերպութեան եղանակը՝ խանգարում, արգելում են հասարակական ուժերի զարգացման եւ առաջխաղացութեան։ Պէտք է ուրեմն այդ ներքին օրէնքները, կառավարութեան ձեւի հետ հաշուի առնել։

(Շարունակելի)

Բեռլին Ս. Կասեան

ԿԵԱՆՔԻ ՀԱԿԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

VI.

Ընդ ամէնը չորս տարի է անցել այն օրից, երբ Նիկոլա Բ.-ը ընդհանուր զինաթափութեան հրաւէր կարդաց եւրոպական մեծ պետութիւններին, ասելով թէ իբր ինքը սարսափում է պատերազմի արհաւիրքներից, այնինչ այսօր նոյն այդ Ցարի հրամանով ու հաճութեամբ ամբողջ Ռուսաստանի բոլոր նահանգները պատերազմական դրութեան մէջ են դրուած և ամենայն առատութեամբ հոսում է արիւնը Կովկասում, Ֆինլանդիայում, Լեհաստանում, Բիչնեվում, Հոմելում և բոլոր մեծ ու փոքր ռուսական քաղաքներում, առանց սակայն Նիկոլա Բ.-ին մազաչափ անգամ սարսափ պատճառելու։

* *

Ազարմելի ռուս միապետութիւնը իր գոյութեան համրած օրերը երկարելու նպատակով բոլոր վարչական պատասխանատու պաշտօնները յանձնում է այնպիսի անձանց, որոնք բացի հլու հպատակութեան զգացումներից և ո՛չ մի առաքինութիւն ու կարողութիւն չունեն, այլ ընդհակառակը՝ նրանք շատ անգամ օժտուած են այնպիսի արատներով, որ մի այլ երկրում փոխանակ նահանգապետութեան, դատաւորութեան, հիւպատոսութեան կամ այլ այդ կարգի բարձր պաշտօններ ստանալու, բանտերում պիտի նստէին։ Բնական է, որ այդ կարգի պաշտօնեաները իրենց անվայել ու տգէտ վարչութեամբ աւելի են գրգռում ժողովրդի յեղափոխ. տրամադրութիւնը և աւելի ես մօտեցնում միապետութեան անկումը։

* *

Հնչ. Սոց. յեղ. Կուսակցութիւնից արտաքսուածներին գրկաբաց իրենց մէջ առնելու կամ գոնէ ա. դպիրների բերնով Հնչ. Կուս.-ը վարկաբեկելու հիւանդութիւն ունին դաշնակցականները։ 96 թուից իվեր դոքա ոչ մի ջանք ու խնամք չեն խնայում, որպէսզի Սօսիթուղարեանի, Տօնապետեանի, Զանգիլեանի և դրանց նման շատերի ափեղ-ցփեղ բրօշիւրները ու կոչերը տարածեն ամեն մի անկիւն, ուր որ հայեր կան։ Այս վերջերս էլ Հրաչեայ-Մարալի հռչակաւոր կոչը նրանք տարածեցին թէ «Հայրենիքի» միջոցով, թէ՛ առանձին բրօշիւրով և թէ «Նարօժուոլի» միջոցով։ Սակայն զարմանալին այն է, որ 7 տարի շարունակ այդ կոչերի ու զանազան խմբագրականների միջոցով քայքայուած հրատարակուող Հնչ. Կուսակցութիւնը դեռ կանգուն է մնացել… և աւելի ես զարմանալին այն է, որ այդ կոչերը հրատարակողները ու տարածողները իրենք էլ լաւ չեն ըմբռնում իրենց հրատարակածների իմաստն ու բովանդակութիւնը։ Օրինակի համար՝ նրանք աշխարհ թնդացրին յայտարարելով թէ Հրաչեան դաշնակցական է դառել, մինչդեռ այս խեղճ ողորմելին իր կոչի մէջ (երես 2, տող 8) ամենապարզ կերպով ասում է, որ ինքը նորից յեղափ. հրապարակն է գալիս միմիայն մի քանի րոպէով, այսինքն՝ իր կոչը գրելու րոպէներին։ Ուրեմն, ո՞ւր մնաց նրա դաշնակցական լինելը։ Եթէ նա հնչակեաններից վրէժ առնելու միտումով խորհուրդ է տալիս նրանց՝ գնալ դաշնակցական դառնալ, այդ դեռ չէ նշանակում, թէ ինքն էլ դաշնակցական է դառել։ Հրաչեայի նման եսամոլ ու վրէժխնդիր մարդոց այդ կարգի հրաւէրը կարելի է հասկանալ և այս մտքով՝ «Քանի որ ինձ համար այլեւս արքայութիւն չըկայ, ուստի խորհուրդ եմ տալի ձեզ բոլորիդ դժողք գնալ, իսկ ինքս դժողք գնալու էլ ցանկութիւն չունեմ»։

* *

Մինչ Եւրոպայում ու Ամերիկայում Դաշնակցութեան մեծ ու փոքր օրգանները Հնչ. Սոց. յեղ. Կուս.-թեան երեւակայական քայքայումն են ողբում և ազգախլիւմը ծաղրում ու հայհոյում, այնտեղ—Կովկասում—Դաշնակցականների առաջին խմբեր, իրենց մայր կուսակցութիւնից զատուելով, հետզհետէ սոց. յեղափոխականների հետ են միանում, ու կուշտ ծիծաղում իրենց երէկուայ ղեկավարների վրայ… Միթէ այսպիսի դէպքերի համար չէ՞ ասուած՝ «Նախ քո աչքի գերանը տես և ապա ուրիշի աչքի շիւղը նկատիր»։

* *

Մինչ ամբողջ հայութիւնը, ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհը զայրոյթից ցնցուեց Ալֆարիստ կոչուած աւազակային խմբի կատարած մի շարք եղեռնագործութիւններից և նրանց ճակատին դրոշմեց ազգային դաւաճանի և Համբիդի գործակալների անարգ անունները,—Միացեալ Նահանգների Պրովիդենս քաղաքում համախմբուած Խարբերդցի հայերը նոյն ոճրագործ խմբի համար մի անգամից 2000 (երկու հազար)? տոլարից աւելի գրամ են հանգանակում… Եւ այդ ոչխարամիտ ժողովուրդը դեռեւս ազատութեան մասին է երազում… Այսպիսի ստրուկները միայն կարող են ոճրագործներ ու խաչագողներ արտադրել… Դրանցից առաջինները իրենց վախկոտ անգործունէութիւնը աշխատում են քողարկել դրամական առատաձեռնութիւններով, իսկ վերջիններն էլ կեղծ. գործունէութիւնը եղբայրասպան ոճիրներ են հասկանում։ Միթէ դրանք երկուսն էլ միմեանց արժանի չեն։

Մեծիսցդեղ

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԻՄ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ Ա.—ԻՆ

ՆԱՄԱԿ III.

Սիրելի ընկեր!

Անպայման քեզ ծանօթ կըլինի «Կաւկազ» պաշտօնաթերթի նախկին խմբագիր լըրախաղած Վելիչկոյի *) դէպի հայերը տածած ատելութիւնն ու միանգամայն անտեղի կըրքոտութիւնները։ Նրա՝

*) Տանօր. — Նախանկարագրել վերջացրել էի, երբ Պետերբուրգից հեռագրով հաղորդեցին մեզ քանի թերթեր թէ «Կաւկազի» նախկին խմբագիր եւ մեր անզուգական հրապարակախօս Վասիլեյ Լըվովիչ Վելիչկոն Դեկտ. 30-ին, վախճանուել է Պետերբուրգում։ Բարի ճանապա՛րհ։

փից պոկուած ու ձեւուած է, նա մեր նկատմամբ կատարում է ո՛չ միայն զրպարտչի դեր, այլ եւ գրգռիչի։ Գայլ գառան մորթի տակ պահուած՝ նա ամեն կերպ ճիգ է թափում միամիտներին մոլորեցնել, թունաւորել ու գրգռել եւ դարձնել գործիք մեր կեանքի դէմ։ Ցուղա կամ Վանակ եւ կամ գրգռիչ ազէտ — այդ բոլոր դերերը նա կատարում է միաժամանակ… Ընկած Կովկասի մէկ անկիւնում՝ նա գիտէ, որ մեզ անհնարին է դատ բանալ այնտեղ նրա դէմ, եւ իրան ըզգալով անպատիժ, գոհունակութեամբ շփում է միմեանց իր ձեռքերը, որոնք, ինչպէս երեւում է, ընդունակ են ամեն կեղտոտ գործի։ Սակայն, ի վերջոյ, ի՞նչ պարապմունքի եւ ի՞նչ հասարակական կերպարանքի տէր է այդ մարդը։ Մենք տեսանք, որ նրա հերոսական յատկութիւնն է ծակ ու ծուկից ճղճղալ ու զրպարտել։ Մենք տեսանք, որ նա մեծապատիւ մուրացկան է։ Ապա տնանկ մտքով եւ ընդանկ հոգով. նա միշտ քսուել է յայտնի գործիչների փէշքերին, որ ինքն էլ մարդու տեղ անցնէ։ Այդպէս նա միշտ կծկուել է «Մշակի» ծալքերի տակ, երբեմն Արծրունու փառաւոր «Մշակի», իսկ այսօր Առաքելեանների շնորհով յետադէմ, տաղտկացուցիչ եւ անգոյն „Մշակի" փեշում. Թէեւ տաքուկ ծալքերում, որի կատարեալ անօթ է բերում Արծրունու մեծ յիշատակին։ Տափակ ոճով ու փայտէ գրչով մի թուղթ մրոտող Առաքելեանը շատ տեսակ թղթակցական «օյինբազութիւններ» է փորձել եւ տըկարամիտ յօդուածներ թխել հրապարակագրի անուն ստանալու համար, բայց զարմանա՛լ եւ մի՛շտ մնացել է նոյն անճարակ médiocrité, նոյն ողորմելի կրէտինը։ Որովհետեւ „Ալգինդան hofsor՝ ifkjauibur ծk՛jauurն", ասում է պարսկական առածը։ Եւ ունայնամիտ, տգէտ, անսկզբունք, անգաղափար եւ անգոյն մի վիժուածք մամուլի մէջ՝ այդ նախանձոտ, փոքրոգի եւ աջէմական փակն ինչպէս չէ էլ կարող ասել թէ իր պարապմունքը ու գործն ինչ է… Բայց ո՛չ. այսօր իր նշանաւոր պամֆլետ-բրօշիւրով վերջապէս յայտնի եղաւ, թէ նրա գործն ի՛նչ է… եւ միթէ այդքանն էլ բաւական չէ՞, որ մեր խղճուկ ազգը դասէ նրան մեծ մարդկանց կարգ…. Որովհետեւ «հզօր է [illegible] շընիկը, որ հաչում է փղի վրայ»….

Իսկ ամեն քաղաքակիրթ ազգի մէջ Առաքելեանի տեղը կըդինէր… ներողութիւն, քաղաքակիրթ մէկ ազգի մէջ Առաքելեանի պէս էակի համար բնա՛ւ տեղ էլ չը կայ…

*

Մենք ասացինք։ Այժմ իբրեւ վերջին խօսք յայտարարում ենք հետեւեալը. —

Ստորաքա՛րշ զրպարտիչ է Առաքելեանը, որ, հակառակ ամեն իրաւունքի, յանդգնում է վեր հանել մեր դէմ եղած մէկ ամբաստանութիւն, որը թէ՛ Անգլիական դատարան եւ թէ՛ Հնչ. Կուսակցութեան Ընդհ. ժողովի բերանով հրապարակապէս, ամբողջ եօթ տարի առաջ, պաշտօնապէս յայտարարուած ու հաստատուած է իբրեւ ցած ու տխմար զրպարտութիւն։

Ստորաքա՛րշ փաստաբան է Առաքելեանը, որ լրբաբար յանդգնում է հրապարակապէս զրպարտութիւններ եւ անամօթ առակներ տարածել մեր գերդաստանի ներքին անցքերի մասին եւ վիրաւորանքներ անել դրա բոլոր անդամների դէմ առհասարակ եւ մեր անձի դէմ մասնաւորապէս։

Ստորաքա՛րշ գրգռիչ-պրովոկատոր է Առաքելեանը, որ յանդգնում է հրապարակապէս ամեն սուտով ու զրպարտութիւններով մոլորեցնել, թունաւորել ու գրգռել մեր անձի դէմ հասարակաց խղճմտանքը։

Հետեւաբար —

Մենք Առաքելեանին հրաւիրում ենք հրապարակապէս խոստովանել իր զզուելի դերը եւ իր լոյս ընծայած բրօշիւր՝ անձնական պատիւը յայտարարել իբրեւ այլ եւս անգոյ։

Եթէ Առաքելեանը չը կատարեց մեր այդ պահանջը, այն ժամանակ այդ թղթակցական հրաւիրում ենք գալ, առանց որ եւ է խուսափողական հընարքների, անձամբ մեր մօտ, կանգնել մեզ հետ երես առ երես՝ վկաների ներկայութեան, որպէս զի մենք միջոց ունենանք առնելու նրանից լիուլի բաւարարութիւն, ինչպէս իրաւունքն է։

Եթէ Առաքելեանն այս վերջին ելքից էլ խոյս տայ, այդ դէպքում այդ վայրահաչ, վատ ու չարախօս թզուկի երեսին մեր ներկայ գրութեամբ մենք արդէն թքած կը լինենք մեր զզուանքը եւ արհամարհանքը… սպասելով այն օրին, երբ անձամբ կարժանացնենք նրան այդ պատւին։

Վերջ

«Կաւկազ» թերթի խմբագրական առաքելութիւնը լիզուր չանցաւ։ Ինչպէս գիտես, նա օգտուելով արեւելեան ազգերիս սովոր ցեղակցական թշնամութիւնից, ամենայն ճարպիկութեամբ կարողացաւ զանազան խորամանկ ճանապարհներով Անդրկովկասի 3 գլխաւոր ազգութիւնները (հայեր, թուրքեր, վրացիներ) իրար դէմ լարել։ Ինչպէս ասում են, Վելիչկօն ուզեցաւ «շուն ու գայլ կռուացնել, գառները մէջտեղ օգտուէին»։ Եւ ի՞նչ ես կարծում. մենք կովկասցիներս այն աստիճան կարճամիտ և անխոհեմ գտնուեցանք, որ կուրացած ազգայնական ու սեպհականութեան նեղ բնազդներից, Վելիչկօն յաջողեցաւ ամենափառաւոր կերպով իւր ցանած որոմների քաղցր պտուղը ճաշակել։ Նա իւր ճարպիկ խաղերով այնպիսի մի լեզու դրեց վրաց տխմար թերթերի խմբագիրների բերանը, որ եթէ վրաց ինտելիգենցիայի սոսկալի արհամարհանքն ու ատելութիւնը չը լինէր դէպի իրենց «Իվերիա» եւ մասամբ «Ծնոբիս-Ֆուրձելի» թերթերը, գուցէ նոքա դեռ շատ երկար պիտի շարունակէին հայերի հասցէին գրած անվերջ զրպարտութիւններն ու ցնդաբանութիւնները, ցնդաբանութիւն՝ որ իւր խակ և բոլորովին անփակտ, երեխայամիտ սիւժէտով մարդկանց ծիծաղ միայն կարող էր յառաջացնել։ Բայց բարեբաղդաբար վրաց մամուլը շուտ հասկացաւ իւր սխալը և մինչև անգամ նոցա թերթերում Վելիչկօյի հասցէին այսպիսի արդար բառեր լսուեցին, որ «մենք, Վելիչկօյի նման բարեկամներ՝ թշնամու տեղ ենք ընդունում»։ Ուրեմն դուրս է գալիս, սիրելի ընկեր! որ վրացիների քողարկուած պաշտպան Վելիչկօյի վարձատրութիւնը հէնց միևնոյն վրացիներից մի սիրուն բարոյական ապտակ եղաւ...։ Բնական է, որ Կովկասահայ վերջին անկարգութիւնների ժամանակ չէր կարող քնած լինել մեր լրախաղաց Վելիչկօն։ Նորա վէգը — ինչպէս ասում են — «այլու էր կանգնել»։ Փոքրոգի մարդ անասուններ, հէնց միշտ էլ լաւ գիտեցել են հանգամանքներից օգտուել և իրենց զզուելի շահերն ու քստմնելի, գձուձ հաշիւները յառաջ քշել։ Այդ ընդհանուր օրէնքից չէր կարող բացառութիւն կազմել եւ մեր սևահոգի Վելիչկօն։ Եւ նա, ինչպէս նախկին նամակումս էլ յիշել էի, մի շարք խիստ յարձակողական յօդուածներով նորից հրապարակ եկաւ «Ռուսկ. Վեստ.» հանդէսում եւ «Սվէտ» թերթում, որի գլխաւոր նպատակն եղաւ ամենից առաջ հերքել Ռուսաց մի քանի յայտնի թերթերում տարածուած այն կարծիքը, որպէս թէ Կովկասահայ վերջին անկարգութիւնները միմիայն կրօնական ֆանատիկոսութեան հետեւանք են։ Իսկ մեր Վելիչկօն բաւականացաւ ոչ թէ միայն հերքել այդ «հայերին նպաստաւոր» սխալ կարծիքը, այլ ընդհակառակը, մի շարք «անընկճելի փակտերով» ցոյց տուեց, որ հայերը հալածելով հալածում են իրենց ազգակից «տէրտէրներին և վարդապետներին» (չակերտների մէջ առած, հայերէն լեզուով, Ռուս տառերով էր գրել), որ ինտելիգենտ հայի համար արդէն եկեղեցին և հոգեւորականութիւն ասուած բանը մի աւելորդ բեռ է համարուած։ Այդ ցոյցերը — ասում էր նա — միմիայն քաղաքական գործերով պարապող Ռուսպետութեան թշնամի հայ ինտելեգենցիայի օպպօզիցիայի արդիւնքն են, և թէ այդ շարժումները երկար ժամանակ մտածուած, չափուած ու ձեւուած մի գիտակից երեւոյթներ էին, և ոչ պատահական կամ կրօնական մոլեռանդութեան հետեւանք — ինչպէս մի քանի թերթերում այդ միտքը յայտնեցին։ Ճիշտ միանման մի հերքում էլ երեւեցաւ Իշ. Գալիցինին խփելու ժամանակ։ Որովհետև «Նով. Վրեմ.» Գալիցինին խփելու ժամանակ այնպիսի մի կարծիք յայտնեց, որ «Գալիցինի վրայ յարձակուելու պատճառ ոչ այլ ինչ է եղել, եթէ ոչ միմիայն աւազակային նպատակ՝ որպէսզի Գալիցինը յափշտակելով, կարողանային մի խոշոր փրկանք ստանալ և յետոյ բաց թողնել։ Այսպիսի նպատակներ — ասում էր «Նով. Վրեմ.» — յաճախ են ունեցել Կովկասի աւազակները և այդպիսի նպատակ է ունեցել մի ժամանակ Կովկասի յայտնի փախստական (ղաչաղ) Քեարամը»։ Ահա այդ ժամանակն էլ, սիրելի ընկեր! «Մոսկ. Վէդ.» և Վելիչկօն միանգամայն հերքելով այդ կարծիքն եւ, յայտարարեցին գրականապէս որ դա էլ հայ յեղափոխականների գործն է եղել, որ դա հայ եկեղեցա-վանքապատկան կալուածների գրաւելու յանդուգն ոխն էր, որ հայերը լուծել ուզեցին եւ. եւ.... Հայերի վերաբերմամբ այս բոլոր մերկացումները Վելիչկօն պարզելուց յետոյ, այնուհետև նա ամենայն վստահութեամբ բաց համարձակ գրական ասպարէզ նետուեցաւ, կոչեր արեց, թէ մեզ համար վերջապէս րոպէն թանկ արժէ տեղն ու տեղը խեղդելու հայերի վնասակար ոտնձգութիւնները, որոնք կարող են վարակիչ լինել մեր առանց այն էլ թշնամի օտարազգերին, և թէ վերջապէս ժամանակն է հայերին և նիւթապէս և մտաւորապէս էլ ճնշելու (այսինքն երեւի հրէաների նման հայերին էլ ցանկանում է Վելիչկօն գպրոցներում և համալսարաններում որոշ տոկոս նշանակել, ընդունելութիւնների ժամանակ. բարի ախորժակ....) որովհետև նոքա հարստահարելով և տզրուկի նման ծծելով իրենց հարեւան խեղճ վրացիներին և թուրքերին, ամբողջ Անդրկովկասը այժմս հայերը իրենց ձեռքըն են առել, և իրենց տաճկահայ գաղթականներին բերել վրացիներից և թուրքերից խլած հողերի վրայ են բնակեցրել։

Մոսկուա Աւար

(Շարունակելի)

ԲԱԳՈՒԻ ԴԷՊՔԸ

Թիֆլիս մամուլի գրուելու պահուն ստացանք հետեւեալը. —

Այսօր, կէս օրից յետոյ ժամի 2-ին, երբ մեր սեւագլուխները բացօդեայ մաղթանք էին կատարում Ցարի զէնքի յաղթանակի համար հեռաւոր Արեւելքում, բազմութեան մէջ յանկարծակի գցեցին մի քանի ռումբեր, որոնք մէկ սրտաճմլիկ տեսարան ներկայացրին։ Ռումբերի պայթումից սպանուեցին 5 հոգի եւ վիրաւորուեցին 15 հոգի, որոնցից 3-ը հիւանդանոցում մեռան։ Բազմութիւնը սարսափահար ցրւեց իւր հետ տանելով ընխուր մտածումներ։ Ռումբեր արձակողները ռուսներ էին թւով երեք հոգի, որոնցից մէկը ուսանող էր։ Երեքն էլ ձերբակալուեցին։ Դէպքի վայրը շուտով հասան ոստիկանապետն ու թւով 50 կոզակներ։

Մանրամասնութիւններն յաջորդով։

1904 Բագու Ահրիման

3 փետր. կէս օրից յետոյ 5 ժամին

ԲԱԳՈՒ. 21 Յունվ. 1904

Պետերբուրգի ազատամիտ «Նովօստի» թերթը վերջերս մի յօդուած է հրատարակել «Կեցցէ Հայրիկը» խորագրով։ Յօդուածի հեղինակն է այդ թերթի ոչ այնքան կարող աշխատակից Մաքսիմ Փորօղեցկին, որը սիրում է երբեմն ստորագրել «Մ. Գ-կիյ»։ Շատերը շփոթել են եւ յօդուածը վերագրում է Մաքսիմ Գորկուն՝ քանքարաւոր վիպագրողին։ Յօդուածը ողորմելի բառերի մի ժողովածու է։ «Հայրիկը մամուլի ազատութեան կողմնակից է ու նրա բարձր կոչման հաւատացող. Հայրիկը ժողովրդների հաւասարութեան պաշտպան է. Հայրիկը վեհ ու ազնիւ քահանայապետ է», բայց ոչ մի խօսք նրա հառաչանքներից՝ «Վարագայ արծիւն ձենձղուկ է դարձել»։ Որպիսի՜ դառն ծաղր հայրիկով։

Հայրիկը անցեալին է պատկանում. ներկան գործավգուք եւ առաքինի Հայրիկի համար չէ, այլ մեստերնիխեան ուրուկանով հմայուած Պլեվէներին։ Այս պէտք է ասէր «Նովօստին» առանց նրան էլ աշխարհին լաւ յայտնի են Հայրիկի բարեմասնութիւնները, սակայն մենք այստեղ կրիտիկոսի դեր չենք ստանձնում «Նովօստի» վերաբերմամբ. մեր ցանկութիւնն է պարզել մի երեւոյթ, որը միշտ տեղի է ունենում մեր միամիտ հասարակութեան մէջ։

Ամեն անգամ, երբ մեզ վրայ յիշոցների տարափ է տեղում Սուվորիններ, Վելիչկօներ, Գրինգմուտներ եւ այլոց կեղտոտ գանկերից, մենք հայերս չարանում ենք, բորբոքւում, զայրանում։ Բայց մենք անյիշաչար ենք։ Եւ բաւական է մի «Նովօստի» կամ բիւրոկրատիայի ոտքերը լիզող «Սանկ-Պետերբուրգսկիյա Վէդոմօստի» մի բարի խօսք արտասանեն մեր մասին, — մենք էլի օրօրւում ենք քաղցրը նիրհով։ „Հայրիկը բարի հովւապետ է», այս է նրանց օգնութիւնը ու զարթեցրած հասարակական կարծիքը եւ մենք էլ նրնջ ենք կանչում նախ մեր զգացմունքներին, ապա եւ ուղեղին։

Ժամանա՛կ է հասկանալ, որ մի Մաքսիմ Փորօղեցկու, նոյնիսկ մի Մաքսիմ Գորկու կամ Լեւ Տոլստոյի յօդուածը կամ լաւ կարծիքը ապեղանի չեն դնում բազմաչարչար հայ ժողովրդի ցաւերին. Ժամանա՛կ է գիտակցել, որ մեր բռնաբարուած իրաւունքները մխիթարութիւններ պարունակող յօդուածներով չեն վերահաստատւում. Ժամանա՛կ է որ մեր հասարակութիւնը լայնօրէն ըմբռնէ իր կորցրած ու ստանալիք հասարակական իրաւունքների չափը եւ դրա համեմատ էլ բնորոշէ իր գիտակցական գործունէութիւնը։ Բաւակա՛ն է որքան օրօրուեցինք ցնորքներով եւ հայցեցինք ուրիշների գութն ու կարեկցութիւնը։ Սովորենք դիւրախաբ չլինել։ Դէպի դա է մղում մեզ մեր ողբերգական պատմութիւնը, մեր բռնաբարուած իրաւունքների գիտակցական ըմբռնումը։ Մենք պէտք է ցասկոտ, պահանջատ լինենք։ Չպէտք է տարւենք թեթեւ ցոյցերից։ Այսօր եթէ չէ, վաղուայ օրը Ռուսիան ունենալու է այլ իրական ոյժ՝ կարգադրող ու կառավարող։ Նա՛ այդ ոյժն է մեր բարեկամը, քանի որ ուրիշ կ'րող գաղափարի ու գիտութեան դաւաճան կը հանդիսանայ այդ ոյժը։ Բարեկամ չը լինել մեզ. — դա ասել է սոցիալիստ չը լինել։ Եւ այդ ոյժի խոստումը, աջակցութիւնը՝ իրական չօշափելի արժէքներ են։ Նրա հետ եւ նրա միջոցով հայը լայն կը բանայ իր ճակատը։ Այդ ոյժի խօսքն է միայն գնահատելի. նա թանկ պիտի լինի մեր սրտին։ Ռուս լիբերալների թոյլ ու կիսկետոյ ձայնը մեզ ապագայ չէ խոստանում. ուրիշ տեղ պիտի փնտռէ հայ հասարակութիւնը իր բարեկամներին ու դաշնակիցներին...

Ջրաբերդեան

«ԱԶԱՏ ՄՏԱԾՈՒՄ» ընթերցարան

ՍՕՖԻԱ. 4 Փետրվ. 1904

Ամսոյս 1/14 ին, կիրակի օր, տեղի ունեցաւ քաղաքիս մէջ նոր հաստատուող "Ազատ Մտածում» ընթերցարանին Ա. Ընդհ. Ժողովը շատ մը ազգայիններու ներկայութեամբ։ Ժողովին նախագահ պ. Գ. Թիմուրեան համառօտակի բացատրեց ընթերցարանի նշանակութիւնը, ինչպէս նաեւ յառաջիկային անոր տալիք օգուտները տեղւոյս հայ հասարակութեան։ Օրակարգի համաձայն կարդալով ընթերցարանիս համանուն ընկերութեան կանոնագիրը՝ կէտ առ կէտ բացատրեց եւ մեկնաբանեց անոր յօդուածներուն տրամադրութիւնները։ Կանոնագրի ընթերցումէն ետքը վարչական ընտրութիւններ տեղի ունեցան եւ եօթը հոգի վարչութեան անդամ ընտրուեցան։ Ընտրուեցաւ նաեւ երեք հոգիէ բաղկացած քննիչ-յանձնախումբ մը, որ պաշտօն պիտի ունենայ քննել վարչութեան հաշիւները եւ առաջիկայ տարուան Ընդհ. Ժողովին ներկայացնել։

Ինչպէս արդէն կանոնագրէն կերեւի, «Ազատ Մտածում» ընթերցարանի նպատակն է՝ նպաստել տեղւոյս հայ հասարակութեան մտաւոր ու բարոյական զարգացման։

Արդարեւ, քաղաքիս մէջ ընթերցարանի մը գոյութիւնը անհրաժեշտութիւն մը դարձած էր. եւ գովելի ու ծափահարութեան արժանի է այն գաղափարը, որու իրագործման նախաձեռնութիւնը ունեցան մեր Հնչակեան ընկերները։ Վերջերս ողեւորութիւն մրն է, որ կը տիրէ քաղաքիս մէջ վերոյիշեալ ընթերցարանի հաստատման համար։

Մենք այժմէն ամէն յաջողութիւն կը մաղթենք նորընտիր վարչութեան ու ձեռնարկներուն, որոնք պիտի ծառայեն մէկ կողմէն՝ ընթերցարանին աւելի ու աւելի յառաջդիմութեան ու բարգաւաճման, եւ միւս կողմէն՝ մտաւոր նաեւ բարոյական զարգացման ամէն անոնց, որոնք չպիտի վարանին յիշեալ օգտաւէտ հաստատութեան շուրջը բոլորուելու եւ անկէ օգտուելու։

Ասր-Ոումբզդ

Սուլինայի մէջ ինպատ Հնչ. Կուսակցութեան բացուած հանգանակութիւնը (որ կը շարունակուի դեռ) հասած է 857 ֆր.-ի։

Այս առթիւ շնորհակալութի՜ւն հանգանակութեան մասնակցող Սուլինայի մեր հայրենակիցներուն։

Պուրկազէն կը գրեն մեզ թէ պ. Հրաչատ հոն եւ այցելելով հայոց եկեղեցիի մէջ երկու անգամ բանախօսած է հայկ. յեղափոխութեան ներկային ու անցեալին վրայ։ Հասարակութիւնը պ. բանախօսի անկեղծ արտայայտութիւններէն գոհ մնալով սիրայօժար մասնակցած է անոր բացած հանգանակութեան, որուն արդիւնքը եղած է 372 լէվ, 25ս.։

Отговорникъ: Степанъ Г. Степанянъ
Печатница Б. Н. Малджиевъ—Русе